

‘સમયસાર’ ‘આસ્રવ અધિકાર’ ૧૭૨ના ભાવાર્થની નીચે છે. વિવક્ષાનું વિચિત્રતાનું લખ્યું છે ને ? ઈ કળશટીકાકારે લખ્યું નથી. આ ‘હેમરાજજી’એ લખ્યું છે.

‘પરવૃત્તિ (પરપરિણતિ) બે પ્રકારની છે...’ આત્મામાં પરિણતિ, પર્યાય થાય એ બે પ્રકારની છે. એક ‘અશ્રદ્ધારૂપ...’ અને એક ‘અસ્થિરતારૂપ..’ એક મિથ્યાત્વરૂપ અને એક અસ્થિરતારૂપ. આત્મામાં દ્રવ્ય-ગુણ તો ત્રિકાળ છે, હવે પરિણતિ, એની જે પર્યાય છે ઈ પર્યાયમાં બે પ્રકાર (છે) અનાદિથી અશ્રદ્ધારૂપ, મિથ્યાત્વરૂપ અને અસ્થિરતારૂપ.

‘જ્ઞાનીએ અશ્રદ્ધારૂપ પરવૃત્તિ છોડી છે...’ ધર્મીએ અશ્રદ્ધારૂપ નામ મિથ્યાત્વરૂપ (અર્થાત્) રાગ એ મારો છે અને રાગથી મને હિત છે, એ બુદ્ધિ જ્ઞાનીએ છોડી છે. આહા..હા...! અજ્ઞાનીને રાગ તે હિતકર છે અને રાગ તે મારી ચીજ – સ્વરૂપ છે, એનું એ અશ્રદ્ધાનું – મિથ્યાત્વનું પરિણમન છે અને અસ્થિરતાનું પણ છે. જ્ઞાની – ધર્મીને અશ્રદ્ધા એટલે મિથ્યાત્વ રૂપ પરવૃત્તિ છોડી છે. પરનું કરી શકું છું એ વાત ધર્મીએ છોડી દીધી છે. (પરનું કરી શકું છું) એ શ્રદ્ધા મિથ્યાત્વ છે. પરનું કાંઈક કરી શકું કાં દયા, દાન, વ્રત પરિણામ ધર્મ (છે) કાં ધર્મનું કારણ (છે), એવી જે મિથ્યા શ્રદ્ધા એ ધર્મીએ છોડી દીધી છે. આહા..હા...!

‘અસ્થિરતારૂપ પરવૃત્તિ જીતવા માટે...’ હવે ધર્મીને અસ્થિરતા છે. રાગ-દ્વેષની વાસના એવી ઉત્પન્ન થાય છે. આ..હા...! એને ‘જીતવા માટે તે નિજ શક્તિને વારંવાર સ્પર્શે છે...’ એને રાગ-દ્વેષ ને અસ્થિરતા હોય છે પણ એને જીતવા માટે આત્માના અનુભવને વારંવાર સ્પર્શે છે. નિર્વિકલ્પ આનંદની દશાને વારંવાર સ્પર્શે છે. આહા..હા...! ‘અર્થાત્ પરિણતિને સ્વરૂપ પ્રતિ વારંવાર વાળ્યા કરે છે.’ પોતાની જે પરિણતિ – પર્યાય છે એ અસ્થિરતામાં જાય છે. હિંસા, જૂઠું, ચોરી, વિષય-વાસનામાં જાય છે છતાં અંતરમાં વાળવાનો પ્રયત્ન કરે છે. સ્વરૂપ તરફ વાળવાનો પ્રયત્ન કરે છે.

‘એ રીતે સકળ પરવૃત્તિને ઉખેડીને...’ આ રીતે સકળ વિકારની (અર્થાત્) અશ્રદ્ધારૂપ અને અસ્થિરતારૂપ, બેય પરિણતિને ઉખેડીને ‘કેવળજ્ઞાન પ્રગટાવે છે.’ લ્યો ! આ તો આગળ આવ્યું હતું ને કે, સમકિતી નિરાસ્રવ છે, એને બંધન નથી. એ અશ્રદ્ધાની ઉત્પાદરૂપી બંધન નથી. મિથ્યાત્વનો અને અનંતાનુબંધીનો આસ્રવ નથી. અસ્થિરતારૂપ છે પણ દષ્ટિનું બહુ જોર દીધું હોય તો એને એ અસ્થિરતા એની ચીજ જ નથી. એ તો જ્ઞાતાના જ્ઞેયમાં જાય છે. એમ કહીને સમકિતીને આસ્રવ અને બંધ નથી. પણ પાછો વિચાર કરતાં એને આસ્રવ અને બંધ હજી છે અને થોડો સ્થિતિ, રસ કર્મમાં બંધ પણ (પડે) છે પણ તેને ગૌણ કરીને દષ્ટિના જોરથી વાત કરી હોય પણ એકાંત માની લેવું કે એને બિલકુલ અસ્થિરતાના આસ્રવ, રાગાદિ છે જ નહિ અને બંધન છે જ નહિ, એમ નહિ. એ વક્તાની અપેક્ષાનું કથન છે. કઈ અપેક્ષાએ કહેવા માગે છે, એમ એણે જાણવું જોઈએ. આહા..હા...!

‘બુદ્ધિપૂર્વક’ અને ‘અબુદ્ધિપૂર્વક’નો અર્થ આ પ્રમાણે છે :- જે રાગાદિપરિણામ ઇચ્છા સહિત થાય તે બુદ્ધિપૂર્વક છે...’ એટલે ? જે કંઈ દયા, દાન, પુણ્ય, પાપના ભાવ રુચિપૂર્વક હોય, ઇચ્છાપૂર્વક હોય, હિતબુદ્ધિએ હોય એને બુદ્ધિપૂર્વક છે એમ કહે છે. ‘અને જે રાગાદિપરિણામ ઇચ્છા વિના પરનિમિત્તની બળજોરીથી...’ છે તો પોતાની કમજોરી પણ નિમિત્તની અપેક્ષાએ વાત કરી છે. ‘પરનિમિત્તની બળજોરીથી...’ જુઓ ! આમાં માણસ કહે કે, જોયું ! પરનિમિત્તની બળજોરીથી વિકાર થાય છે. એ તો કઈ અપેક્ષાએ કહે છે ? પોતાને રાગની રુચિ છે નહિ, રાગ દુઃખરૂપ ભાસે છે પણ પોતાની પર્યાયમાં કમજોરીને લઈને વિકાર થાય એને નિમિત્તની બળજોરીથી થાય એમ કહેવામાં આવ્યું. આહા..હા...!

એક કોર એમ કહેવું કે, દરેક દ્રવ્ય પોતાની પર્યાયને પામે, પહોંચી વળે. એમાં પરનો કોઈ અધિકાર નથી. આહા..હા...! અને તેની પર્યાય તેના દ્રવ્ય-ગુણથી થાય, પરથી ન થાય અને તેની પર્યાય તેને સ્વ-અવસરે જે થવાની હોય તે થાય. આ..હા...! ઘણા પ્રકાર. કઈ અપેક્ષાએ છે (તે સમજવું જોઈએ). આવ્યું હતું ને ? ‘વિવક્ષાનું વિચિત્રપણું’ આ ટીકામાં છે કે નહિ ? આ ‘કળશટીકા’માં નથી. ‘હેમરાજજી’એ નાખ્યું છે. વક્તાને કઈ અપેક્ષાએ કહેવું છે એ કથનનું વિચિત્રપણું છે. કથનનું (વિચિત્રપણું છે), વસ્તુસ્વરૂપ તો જેમ છે એમ છે. આહા..હા...!

સમ્યક્દષ્ટિ થયો એટલે બંધન નથી એમ બહુ જોર આપ્યું હોય એટલે એમ જ માની લેવું કે એને જરીયે બંધન નથી તો તો કેવળજ્ઞાન થઈ ગયું તો યથાખ્યાત ચારિત્ર થઈ ગયું હોય. આહા..હા...! પણ દષ્ટિના જ્ઞાનના જોરમાં જે રાગાદિ અસ્થિરતાનો આવે એનું તે જ્ઞાન કરે છે, જ્ઞાનનું જ્ઞેય છે. દષ્ટિમાં હેય છે, જ્ઞાનમાં જ્ઞેય છે, ચારિત્રની અપેક્ષાએ તે રાગ ઝેર છે. આહા..હા...! એમ જાણતા છતાં આવ્યા વિના રહે નહિ, કહે છે. પણ દષ્ટિના જોરની અપેક્ષાએ એમ કહ્યું કે, એને નથી. પણ એકાંતે નથી એમ ન માની લેવું.

આહા..હા...!

દસમા ગુણસ્થાન સુધી રાગ - લોભરાગ છે. છ કર્મ બંધાય છે. અને અહીં ચોથા ગુણસ્થાને આસ્રવ અને બંધ છે જ નહિ (એમ કહ્યું તો એ) કઈ અપેક્ષાએ (કહ્યું) ? એ તો દષ્ટિના જોરમાં અને જ્ઞાનમાં રાગાદિ આવે ઈ જ્ઞાન અને દષ્ટિમાં પોતાના માનતો નથી, એને દુઃખરૂપ અને હેય જાણે છે. ઈ આવી ગયું ને માથે ? 'જ્ઞાનીએ સમસ્ત રાગને હેય જાણ્યો છે.' ભાવાર્થ. 'સમસ્ત રાગને હેય જાણ્યો છે.' ચાહે તો ભગવાનની ભક્તિનો, વિનયનો (રાગ) હો, વાંચનનો હો પણ એ રાગને હેય જાણ્યો છે. આ..હા..હા...! ભગવાનઆત્મા પરમાત્મ ચિદાનંદ સ્વરૂપ (છે) એ એક જ જ્ઞાનીને ઉપાદેય, આદરણીય છે. રાગમાત્ર (હેય છે). રાગનો કણ પણ રહી ગયો હોય, એક લોભ, ઈચ્છા (રહી ગયો), દસમે દ્વેષ ગયો, દસમે ગુણસ્થાને દ્વેષ નથી. રાગનો અંશ લોભ રહ્યો તોય છ કર્મ બાંધે છે. સમજાણું કાંઈ ? અને અહીં એમ કહેવું કે, સમક્રિત થયું એટલે રાગેય નથી, આસ્રવેય નથી, બંધેય નથી. ઈ તો એક પૂર્ણ દષ્ટિ અને એના જ્ઞાનના જોરને જણાવવા એ વાત કરી. અસ્થિરતાનો રાગ આવે એ અલ્પ આવે છે અને એને કર્મબંધન પણ સ્થિતિ અને રસ અલ્પ પડે છે. એમ એની ગણતરી ન ગણતા, ગૌણ કરીને એને બંધન અને આસ્રવ નથી એમ કહ્યું છે. પણ જ્યારે મુખ્યપણે બેય વાત જણાવવી હોય (તો) નિર્મળધારા છે તેટલો એને આસ્રવ અને બંધ નથી. એ ગાથા આવી ગઈ છે. અને જ્યાં સુધી રાગની પૂર્ણ નિવૃત્તિ નથી ત્યાં સુધી રાગધારા અને જ્ઞાનધારા બેય હોય છે. આહા..હા...!

રાગથી ભિન્ન પડેલું જ્ઞાન એ ભેદજ્ઞાન (થયું) એ પછી ભેદજ્ઞાન કરવું પડતું નથી. એ રાગથી ભિન્ન પડ્યું જ્ઞાન અને જ્ઞાન ને શ્રદ્ધાની ધારા નિરંતર હોય છે. આહા..હા...! અને જેટલો કમજોરીને લઈને રાગાદિ થાય એ રાગધારા - કર્મધારા પણ સાથે હોય છે. જેટલે અંશે રાગધારા તેટલે અંશે બંધ છે, જેટલે અંશે જ્ઞાનધારા તેટલે અંશે અબંધ છે. આહા..હા...!

અહીંયાં હવે કહે છે, 'રાગાદિપરિણામ ઈચ્છા વિના પરનિમિત્તની બળજોરીથી થાય તે અબુદ્ધિપૂર્વક છે. જ્ઞાનીને જે રાગાદિપરિણામ થાય છે તે બધાય અબુદ્ધિપૂર્વક જ છે;...' રુચિપૂર્વક નથી, એમ. કરવાયોગ્ય છે, કર્તવ્ય છે એમ નથી. છતાં વળી એક અપેક્ષાએ જ્ઞાનનયની અપેક્ષાએ એને એમેય કહેવાય કે, રાગનો કર્તા પણ છે, ભોક્તા પણ છે. આહા..હા...! ૪૭ નય, 'પ્રવચનસાર' ! જ્ઞાનપ્રધાન કથન છે ને ! ત્યાં રાગનો અંશ છે, પરિણામે તે કર્તા (એમ કહ્યું). એ કરવાલાયક છે માટે (કર્તા) એમ નહિ. પણ પરિણામે છે એ અપેક્ષાએ કર્તા અને પરિણામે ને એને ભોગવે છે, એને ઈ વેદનમાં છે, જ્ઞાનીને રાગનું, દુઃખનું વેદન છે, ન હોય તો પૂર્ણ આનંદનું વેદન હોવું જોઈએ અને પૂર્ણ આનંદનું વેદન નથી ત્યાં થોડો આનંદ ને થોડું દુઃખ, બેયનું વેદન સાથે છે. અરે.. અરે...! આટલી બધી

વાતું હવે.

એકાંત તાણી જવું કે, બસ ! જ્ઞાનીને કંઈ છે જ નહિ. દુઃખેય નથી, આસ્રવેય નથી, બંધેય નથી (એમ ન હોય). એક ગાથામાં, કળશમાં જોર બહુ આપ્યું છે. જ્ઞાનીને કાંઈ છે જ નહિ. કઈ અપેક્ષાએ ? ભાઈ ! જ્ઞાનીને ભોગ નિર્જરાનો હેતુ કહ્યો છે. ભોગ નિર્જરાનો હેતુ થાય ? જ્ઞાની કે અજ્ઞાની ગમે તે હોય. ભોગમાં તો રાગ છે. રાગ તો બંધનનું કારણ જ્ઞાનીનેય થાય. પણ દષ્ટિના જોરમાં રાગની રુચિ નથી, રાગમાં સુખબુદ્ધિ નથી, રાગમાં સુખબુદ્ધિ નથી. એથી એને ભોગ ખરી જાય છે, હિતબુદ્ધિ નથી એ અપેક્ષાએ કથન કર્યું. આ..હા...! બાકી તો અંશેઅંશ રાગ જ્યાં સુધી છે ત્યાં સુધી અસ્થિરતાનો દોષ છે, એ આસ્રવ છે અને એ પ્રમાણે બંધન પણ છે. આહા..હા...!

‘જ્ઞાનીને જે રાગાદિપરિણામ થાય છે તે બધાય અબુદ્ધિપૂર્વક જ છે; સવિકલ્પ દશામાં થતા રાગાદિપરિણામો જ્ઞાનીની જાણમાં છે...’ એટલે શું ? કે, રાગથી ભિન્ન એવું ભેદજ્ઞાન તો છે પણ વિકલ્પ દશા આવી, રાગદશામાં આવ્યો. ચાહે તો દયા, દાનાદિ કે હિંસા, જૂઠું, વિષયાદિ, એ ‘સવિકલ્પ દશામાં થતા રાગાદિપરિણામો...’ રાગ-દ્વેષાદિ પરિણામ જ્ઞાનીની જાણમાં છે, ધર્મીને જાણવામાં આવે છે. મારી નબળાઈ છે, પર્યાયમાં ભાવકર્મનું જોર છે.

પેલામાં તો એમ આવ્યું છે ને ! ‘કમ્મો બળિયો, કબ્બા જીવો બળિયો’. ઈ કર્મ તો જડ છે, એની વાત નથી. કદાચિત્ ભાવકર્મનું બળ વિશેષ વધી ગયું હોય કાં આત્માના જ્ઞાનના આનંદનું બળ વધી ગયું હોય, એમ. ‘કમ્મો બળિયો’ (કહ્યું) એમાં કર્મબળ થઈને આત્માનો કોઈ પર્યાય કરે તો તો પછી એમ તો ઘણીવાર કહેવાણું કે, પોતપોતાની વિકારી કે અવિકારી પર્યાયને તે દ્રવ્ય પામે છે, પહોંચે છે, પ્રાપ્ત કરે છે. આહા..હા...! એમાં બીજું દ્રવ્ય એને પમાડે છે એમ છે નહિ. ગોટા ઘણા, ગોટા અત્યારે તો (ચાલે છે). એક વાત જ્યાં કરે ત્યાં બીજામાં ભૂલે અને બીજી કરે ત્યાં (ત્રીજામાં ભૂલે). આહા..હા...!

રાગ ધર્મીને આવે છે માટે તે હિતબુદ્ધિથી આવે છે એમ નથી. હેયબુદ્ધિએ આવે. આહા..હા...! અંદરમાં સ્થિરતા નથી (થતી)... આ..હા..હા...! એથી એને રાગ અને દ્વેષ એવા પરિણામ આવે પણ તેમાં હિતબુદ્ધિ અને રુચિ, બુદ્ધિ નથી. ‘જ્ઞાનીની જાણમાં છે તોપણ અબુદ્ધિપૂર્વક છે કારણ કે ઇચ્છા વિના...’ ઇચ્છા વિના એટલે ? કે, રુચિની ઇચ્છા નથી. કરવાલાયક છે, દષ્ટિમાં એને કરવાલાયક છે એમ ભાવ નથી. આ..હા...! બાકી તો ઇચ્છા થઈ છે તે ઇચ્છા થઈ છે. આ..હા...! પણ આ મને કર્તવ્ય છે અને મને કરવાલાયક છે એમ નથી. પોતાનો આનંદસ્વરૂપ ભગવાનઆત્મા... આ..હા..હા...! પરમાત્મા આત્મા પ્રભુ ! એનું જ્યાં અંદર જ્ઞાન ને આનંદ ને શ્રદ્ધાનું પરિણમન થયું, એમાં પછી એને રાગનો ભાવ આવે પણ સુખબુદ્ધિ નથી, હિતબુદ્ધિ નથી. એ મને ઠીક આવ્યો એમ નથી. આ..હા...! ‘તોપણ અબુદ્ધિપૂર્વક છે...’ એટલે રુચિપૂર્વક નથી, એમ. ‘ઇચ્છા વિના થાય છે.’

હવે બીજો અર્થ 'રાજમલ્લજ્ઞ' આ ટીકા - 'કળશટીકા'માં કર્યો છે. ('રાજમલ્લજ્ઞ'એ આ કળશની ટીકા કરતાં 'બુદ્ધિપૂર્વક' અને 'અબુદ્ધિપૂર્વક'નો આ પ્રમાણે અર્થ લીધો છે :- જે રાગાદિ પરિણામ મન દ્વારા...' મન દ્વારા એટલે કે મનના સંબંધ દ્વારા રાગ-દ્વેષ વિકારાદિ થાય 'અને બાહ્ય વિષયોને અવલંબીને, પ્રવર્તે...' મૂળ તો રાગાદિ બાહ્ય વિષયોને અવલંબીને પ્રવર્તે છે. જે રાગ-દ્વેષ થાય એ દશાની દિશા પર તરફ જ છે. શું કીધું સમજાણું ? જેટલા રાગ અને દ્વેષ, દયા, દાનાદિ પરિણામ (થાય), એ દશાની દિશા પર તરફ છે. વીતરાગ પરિણતિની દશા, એની દિશા આત્મા તરફ છે. આહા..હા...! આવી વાતું હવે. કેમકે વીતરાગતા - ધર્મદશા એ તો દ્રવ્યને આશ્રયે થાય છે. ઓલા છોકરાઓ તોફાન કરે છે. આ એને સમજાય નહિ તો શું કરવું ? બહાર બાથમબાથા ભીડતા હતા. આહા..હા...!

'રાજમલ્લજ્ઞ'એ એવી અપેક્ષાએ વાત કરી છે કે, જે રાગાદિ રાગ-દ્વેષ, વિષયવાસના આદિ મન દ્વારા થાય અને બાહ્ય વિષયોને અવલંબીને થાય. આમ તો રાગ થાય એ બાહ્ય વિષયોને જ અવલંબીને થાય. પણ અહીં એની જરીક બીજી ભાષા કરી. 'પ્રવર્તે છે...' 'બાહ્ય વિષયોને અવલંબીને પ્રવર્તે છે...' રાગ-દ્વેષ થાય એ બાહ્ય વિષયોને (અવલંબીને) પ્રવર્તે છે. મન દ્વારા બાહ્ય વિષયોને અવલંબે (છે).

'અને જેઓ પ્રવર્તતા થકા જીવને પોતાને જણાય છે...' આ..હા...! જીવને જાણવામાં પણ આવે કે, આ રાગ થયો, અશુભરાગ (થયો) એમ જાણવામાં આવે. 'તેમ જ બીજાને પણ અનુમાનથી જણાય...' કે, આને અત્યારે અશુભ રાગ છે કે શુભ (રાગ છે). બહારની ભગવાનની (પૂજા, ભક્તિની) પ્રવૃત્તિમાં હોય ત્યારે શુભ છે અને બીજામાં હોય તો અશુભ છે. એમ અનુમાનથી જાણવામાં (આવે). 'તે પરિણામો બુદ્ધિપૂર્વક છે;...' એમ કહ્યું છે. તે પરિણામને બુદ્ધિપૂર્વક કહ્યું છે. શું કહ્યું ?

એક તો વિકાર થાય તે મન દ્વારા બાહ્ય વિષયોને અવલંબીને પ્રવર્તતા થકા પોતાને જણાય, બીજાને અનુમાનથી પણ જણાય. આ ચાર બોલ લીધા. સમજાણું કાંઈ ? આ તો ધીમાની વાત છે, બાપુ ! આ..હા...! 'રાજમલ્લજ્ઞ'ે આવો અર્થ લીધો (કે), રાગ થાય એ મન દ્વારા (થાય). જોકે રાગ થાય છે એ મન દ્વારા જ થાય. પણ અહીં એક વાત બીજી કાઢી નાખશે. મોહના ઉદયથી થાય તેને મન દ્વારા નહિ, એવી એ વાત કરશે. નહિતર તો જેટલો રાગ-દ્વેષ થાય એ મનના સંબંધથી થાય. કાં પરનો, વિષયોનો સંબંધ (છે). મનના સંબંધ વિના સીધો રાગ થાય નહિ. મોહકર્મનો ઉદય આવે અને પોતે જોડાય તો એમાં મનનો સંબંધ છે. આહા..હા...!

અહીં 'રાજમલ્લજ્ઞ' એક બીજી અપેક્ષા લેશે. 'કળશટીકા' છે ને ! જે રાગ-દ્વેષ, પુણ્ય-પાપના ભાવ મન દ્વારા થાય, બાહ્ય વિષયોને અવલંબીને થાય, બે (વાત થઈ), (એ) પ્રવર્તતા પોતાને જણાય એ (ત્રીજી વાત), બીજાને અનુમાનથી પણ જણાય 'તે પરિણામો બુદ્ધિપૂર્વક

છે; અને જે રાગાદિપરિણામ ઈન્દ્રિયમનના વ્યાપાર સિવાય...' અપેક્ષાથી લીધું છે. નહિતર રાગ થાય એ મનના અવલંબન વિના હોય જ નહિ. પણ બુદ્ધિપૂર્વક મનનું અવલંબન નથી એમ (કહેવું છે). બુદ્ધિપૂર્વક મનનું અવલંબન નથી એ અપેક્ષાએ કહ્યું છે. નહિતર રાગ થાય એ કોઈ રીતે મનના અવલંબન વિના હોય શકે જ નહિ. પરદ્રવ્યના અવલંબન વિના રાગ થાય જ નહિ. મોહનો ઉદય આવીને એકલો રાગ થાય એમ નહિ. પણ અહીં બીજી રીતે સિદ્ધ કરવું છે.

એ પરિણામ ઈન્દ્રિય અને મનના વ્યાપાર સિવાય. પોતાનો વ્યાપાર હું કરું એવું નથી. મનમાં જોડાયને રાગ કરું એવો વિશેષ નથી. એથી એને 'કેવળ મોહના ઉદયના નિમિત્તે થાય છે...' સમજાણું આમાં કાંઈ ? આ રીતે લીધું. મન દ્વારા થાય, મન દ્વારા ન થાય. ફક્ત મોહના ઉદયથી થાય એવી એક-બે શૈલી લીધી. બાકી તો રાગ જે થાય એ પરદ્રવ્યના સંબંધ વિના, નિમિત્તના સંબંધ વિના થાય જ નહિ. મોહનો ઉદય આવ્યો પણ મન સંબંધમાં જોડાય ત્યારે જ તેને રાગ થાય. આહા..હા...! પણ અપેક્ષાથી અહીં કથન છે. આવું બધું જાણવું. આ..હા...!

'ઈન્દ્રિયમનના વ્યાપાર સિવાય...' આ તો જ્યારે પહેલું વાંચ્યું ત્યારે ખ્યાલ હતો કે, ટીકા આટલી બધી કેમ કરે છે. કળશમાં મન દ્વારા એકલા મોહથી (થાય છે) એ તો એક અપેક્ષાએ ખ્યાલમાં નથી એથી એને મોહ દ્વારા થયું એમ કહેવામાં આવે. જણાય નહિ, એમ આવ્યું હતું ને ? ઓલામાં આવ્યું હતું ને ? કે, જીવ જણાય, બાહ્ય વિષયોનું અવલંબન (છે), મન દ્વારા (થાય તે) બીજાને અનુમાનથી જણાય. એવું આમાં નથી એટલે મોહ દ્વારા (થાય છે એમ) કહ્યું. શું કહ્યું ? એને ખ્યાલમાં આવે નહિ પણ છે તો મનનો સંબંધ. ખ્યાલમાં આવે નહિ એ અપેક્ષાએ મોહના ઉદયથી રાગ ને દ્વેષ થયો એમ કહેવામાં આવ્યું. મન દ્વારા બાહ્ય વિષયોને અવલંબીને પોતાને જાણવામાં આવે અને બીજાને અનુમાનથી પણ જાણે કે આ મને અત્યારે રાગ (થાય) છે. આ..હા...!

સમક્રિતી દુકાને વેપાર કરવા બેઠો હોય ત્યારે બધો રાગ જણાય છે કે નહિ ? પોતાને જણાય છે કે નહિ ? મન દ્વારા થયો છે કે નહિ ? પરનું અવલંબન છે કે નહિ ? પોતાને જણાય છે કે નહિ ? બીજા પણ અનુમાન કરે કે, અહીં બેઠો (છે એટલો) રાગ છે. સમજાણું કાંઈ ? આહા..હા...! અને તેના ખ્યાલમાં ન આવે અને પરનો, ઈન્દ્રિયોના વિષયોનો સંબંધ નથી અને બીજા પણ અનુમાન કરી શકે નહિ એ અપેક્ષાએ એને મન વિના, મોહના ઉદયથી થયો એમ કહેવામાં આવ્યું છે. આહા..હા...!

મુમુક્ષુ :- મોહના ઉદયની મુખ્યતાથી.

ઉત્તર :- મુખ્યતા આપી એટલું. બાકી છે તો અંદર મન દ્વારા ખરું. પણ અંદર ઝીણો, સૂક્ષ્મપણે જણાતો નથી અને બીજાઓ પણ એને અનુમાન કરી શકે કે આ રાગમાં છે.

એ રીતે રાગ હોવામાં મનથી નહિ પણ મોહના ઉદયથી થાય એમ અહીં અબુદ્ધિપૂર્વક કહેવામાં આવ્યું છે. આરે...! આવું હવે આ બધું ક્યાં યાદ રહે ? કેટલું યાદ (રાખવું) ? દરરોજ ફેરફારો. સવારે કાંઈક, બપોરે કાંઈક. માર્ગ તો બાપા એવો ઝીણો (છે). આહા..હા...! જે અપેક્ષાથી કહ્યું છે તે અપેક્ષાથી એણે જાણવું જોઈએ. ભગવાનનો માર્ગ સ્યાદાદ છે. કઈ અપેક્ષાએ કહ્યું તે અપેક્ષાએ જાણવું જોઈએ. સ્યાદાદ કરીને એમ નથી (કહેવું) કે, નિમિત્તથી પણ થાય અને આત્માથી પણ થાય, વ્યવહારથી પણ થાય અને નિશ્ચયથી પણ થાય. એમ સ્યાદાદ નથી. પણ નિમિત્ત પણ છે, ઉપાદાન પણ છે, વ્યવહાર પણ છે, નિશ્ચય પણ છે. આહા..હા...!

‘ઈંદ્રિયમનના વ્યાપાર સિવાય કેવળ મોહના ઉદયના નિમિત્તે થાય છે અને જીવને જણાતા નથી...’ જોયું ? સૂક્ષ્મ છે ને ઈ અપેક્ષા લીધી. ઓલામાં જણાતા છે અને અહીં જણાતા નથી એટલી અપેક્ષા લીધી. ‘તે અબુદ્ધિપૂર્વક છે.’ કહ્યું છે બરાબર ઈ. મન દ્વારા એટલે આમ કરું, આમ કરું એમ એટલું જોડાણ, એટલો સ્થૂળ ઉપયોગ નથી. સૂક્ષ્મપણે છે તેને મન દ્વારા નથી એમ કીધું. અને મોહના ઉદયથી થાય છે અને પોતાને જણાતા નથી તેથી તેને અબુદ્ધિપૂર્વક કહેવામાં આવે છે.

એકમાં બુદ્ધિપૂર્વક એટલે રુચિપૂર્વક (અર્થ કર્યો), અબુદ્ધિપૂર્વક એટલે રુચિ વિના (એમ અર્થ કર્યો). અહીંયાં બીજી ચીજ (સિદ્ધ કરે છે). અહીંયાં બુદ્ધિપૂર્વક મન દ્વારા ખ્યાલમાં આવે, બીજા જાણે એનું નામ બુદ્ધિપૂર્વક અને પોતાને ખ્યાલમાં ન આવે, ભલે છે મન દ્વારા પણ મન દ્વારા થાય એમ ખ્યાલમાં ન આવે અને મોહના ઉદયથી થાય એને અબુદ્ધિપૂર્વક કહેવામાં આવે (છે). આવું છે. ઈ તો જે દિ’ પહેલાં વાંચ્યું ત્યારથી આ ખ્યાલ છે કે, આ મન દ્વારા ના પાડે છે. ઈ આ અપેક્ષાએ, કીધું ને ? કે, જીવને જણાતા નથી એ અપેક્ષાએ. આહા..હા...! આવો ધર્મ સમજવા માટે... આવું બધું રોકાવું પડતું હશે ?

ધર્મ ચીજ ઝીણી બહુ, બાપુ ! વીતરાગ સર્વજ પરમાત્મા ત્રિલોકનાથ ! એનું જે જ્ઞાન ત્રણકાળ ત્રણલોકનું, એનો જે સ્વભાવ અને એ સ્વભાવને પોતે પોતામાં પામવું અને સ્વભાવને પામ્યા છતાં રાગ-દ્વેષનું રહેવું... આહા..હા...! સ્વભાવમાં રાગ-દ્વેષ છે નહિ. સ્વભાવની દષ્ટિ થતાં, અનુભવ થતાં પણ સ્વભાવમાં રાગ-દ્વેષ નથી, દષ્ટિમાં રાગ-દ્વેષ નથી, દષ્ટિનો વિષય તો સ્વભાવ ત્રિકાળી છે. છતાં એને પણ સૂક્ષ્મપણે મન દ્વારા જણાય નહિ ઈ અપેક્ષાએ મન દ્વારા નથી અને મોહના ઉદયથી રાગ થયો અને પોતાને જાણવામાં આવતો નથી. એને અબુદ્ધિપૂર્વક કહેવામાં આવે છે. કહો, ‘ચીમનભાઈ’ ! આમાં કેટલું આમાં (યાદ રાખવું) ?

મુમુક્ષુ :- દુકાનમાં ધંધો કરે તો બધું યાદ રાખે છે.

ઉત્તર :- ત્યાં બધી જાત (યાદ રાખે). દુકાનમાં અમારે ‘આણંદજી’ હતો. તે કેટલી ચીજો અને કેટલું ધ્યાન રાખતો હતો ! આપણને બહુ એવું કાંઈ નહિ. દુકાનમાં બેસતા..

અને માલ લઈને આવે ત્યારે હાથમાં છત્રી લટકતી આમ... રેલમાંથી ઉતરે તો આવે. ત્રણ-ચારિ દિ'એ, ત્રણ-ચાર દિ'એ 'મુંબઈ' માલ લેવા જાવું પડે. મહિનાનો પાસ લીધેલો. આ તો તે દિ' (સંવત) ૧૯૬૪-૬૫-૬૬ની વાતું છે. ૧૯૬૩માં 'કુંવરજી'ની દુકાન કરી હતી. અમારા મોટાભાઈને સાથે લીધા હતા. આહા..હા...! એ બધી વાત જાણે, એકેએક ! 'મુંબઈ'માં આ ચીજનો આ ભાવ છે, આ ભાવે આ ચીજ આપણે લાવેલા એમાં આટલી ખપી છે અને આટલી બાકી છે અને (એ ચીજ) નવા ભાવમાં આવા ભાવની આવવાની છે. એ..ઈ...! અમારે 'આણંદજી' હતો, 'આણંદજી' ! છેવટે પગ તૂટી ગયો હતો એટલે ચાલી શકતો નહોતો. બાયડી-ભાયડો બે જ હતા, લાખો રૂપિયા હતા. પછી દુકાન છોડી હતી. તોય બે કલાક દુકાને આવે.

મુમુક્ષુ :- ઘરે શું કરે ?

ઉત્તર :- આ ઘર નથી અંદર ? આહા..હા...! નિજઘરમાં જાય તો ત્યાં મહાપ્રભુ બિરાજે છે. આહા..હા...! એમને એમ મરી ગયો. છેવટે કહે કે, અરે..રે...! મને કોઈએ કહ્યું નહિ. કારણ કે એકલો. બાયડી-ભાયડો બે જ હતા ને દુકાનમાં પાપ કર્યા ઘણા. અને મેં એને કહેલું પણ ઈ મારું કાંઈ (માન્યો નહિ). ઈ તો મહારાજ ત્યાગી છે તો કહે (એમ લઈ લ્યે). પણ મને કોઈ કુટુંબીએ કહ્યું નહિ કે, છોડી દે. પણ તું શું કરવા (કરે છે) ? મજૂર કરીને બેઠો હોય તો મજૂરી કર ને અહીં. આહા..હા...! અરે..રે...! હવે હું જાઉં છું. કોઈએ મને છોડવાનું કહ્યું નહિ. મેં છોડ્યું નહિ, મારે કાંઈ નહોતું તોય. એક જ બાયડી છતાં (છોડ્યું નહિ). લાખો રૂપિયા (હતા). પછી તો બેય મરી ગયા. વહુ પણ મરી ગઈ. આહા..હા...! આ નાટક સંસારનું ! આ..હા...!

'દામનગર'માં એક 'ખુશાલભાઈ' હતા. આપણે અહીં 'જગુભાઈ' રહેતા, 'જગુભાઈ' ! મોટા 'ગજુભાઈ' ! 'ગઢડા'એ ગુજરી ગયા. એના બાપ હતા. લૌકિકમાં ડાહ્યા કહેવાતા. એક આંખ હતી ને એક આંખ નહોતી. ગામમાં જ્યાં તકરાર હોય, એવું હોય (ત્યાં) જાય તો સમાધાન કરી નાખે. ઘણા વખત એવું બધું કરેલું. ઈ મરવા ટાણે, ભાઈ ! આ..હા..હા...! એનાથી શ્વાસે લેવાય નહિ, મુંઝવણનો પાર ન મળે. જોવા આવે, શેઠિયાઓ જોવા આવે. 'દામોદરશેઠ' જોવા આવે. ગામમાં કર્તા-હર્તા ઈ હતા ને ! જોવા આવે. પછી રોવે. અરે..રે...! મેં મારું કાંઈ ન કર્યું. મેં પરનું કરવામાં રોકાઈને મેં મારું બગાડ્યું. અરે...! હવે ટાઈમ રહ્યો નહિ. એમ છેલ્લો બોલતો હતો. સંસારના ડાહ્યા કહેવાતા. 'ખુશાલભાઈ' 'ખુશાલ પ્રેમચંદ' ! એના બાપનું નામ. આહા..હા...! એ ભાઈ રોતા રોતા દેહ છૂટી ગયો. મેં મારું કાંઈ ન કર્યું. અરે..રે...! આમ દેહ પૂરો થઈ જશે. માણસો એમને એમ બફમમાં રહ્યા કરે. હજી પછી કરશું, પછી કરશું, પછી કરશું. આટલું કરશું, આટલા પછી કરશું, આટલા પછી કરશું. ઈ પછીમાં પહેલું આવે નહિ અને પછીનું પછી રહ્યા કરે. આહા..હા...! અરે..રે...! આવા

ટાણા ક્યારે આવે ? ભાઈ ! અનંત અનંત કાળનો બાપુ ! ઈ એણે વિચાર કર્યો નથી. આહા..હા...!

અનંતા નરકના, નિગોદના ભવ કરી બાપુ ! અહીંયાં આવ્યો છો તું. આહા..હા...! હવે તો આ નરક ને નિગોદના ભવ, બાપુ ! કેમ સહ્યા છે એ વાત આકરી (છે). આ..હા...! એ ભવ ન થાય એ કરવાનું છે, ભાઈ ! આ..હા..હા...! બાકી તો બધી ચીજ ઠીક, દુનિયા, પૈસા બધા થયા ને આબરૂ થઈ ને છોકરાઓ પાંચ-સાત-દસ થયા ને બધા રળાઉ થયા ને ઠીકણા થયા... એમાં ધૂળમાં કાંઈ (નથી). આહા..હા...! મરીને દુર્ગતિએ જાઈશ, બાપા ! આ..હા...!

અહીં એ કહે છે, ‘(અબુદ્દિપૂર્વક પરિણામને પ્રત્યક્ષ જ્ઞાની જાણે છે અને તેમના અવિનાભાવી ચિહ્ન વડે તેઓ અનુમાનથી પણ જણાય છે).’ ઓલાની સાથે – પૂર્વની સાથે મેળવ્યું. બીજા જાણે છે એમ આવ્યું હતું ને ! ભાઈ ! મન દ્વારા થાય એ પોતાને જણાય અને પરના અવલંબને થાય, બીજા પણ અનુમાનથી એને જાણે એમ આવ્યું હતું. હવે આમાં બીજી રીતે (કહે છે). જે ‘અબુદ્દિપૂર્વક પરિણામને પ્રત્યક્ષ જ્ઞાની જાણે છે...’ પોતે જાણતો નથી પણ જ્ઞાની જાણે. ‘તેમના અવિનાભાવી ચિહ્ન વડે તેઓ અનુમાનથી...’ બીજા પણ જાણે. અનુમાનથી (જાણે). હજી કેવળજ્ઞાન થયું નથી, પૂર્ણ (થયો) નથી અને રાગ છે. આહા..હા...!

‘શ્રીમદ્’માં એક આવે છે. ‘સોભાગભાઈ’, ‘સોભાગભાઈ’ ને ? ‘સોભાગભાઈ’ ! ‘સોભાગભાઈ’ મરતા નહિ, છેલ્લે ? જોડે કો’ક હતું, જોડે હતું કો’ક એને ખાટલામાં સૂતા સૂતા કહે, મને કેવળજ્ઞાન થશે તો હું તને કહીશ. મૂળ સ્થૂળ વાતો. એલા પણ હજી ખાટલામાં સૂતો (છો)... ‘સોભાગભાઈ’ ને ? અને ઓલો જોડે હતો એ ? ‘ડુંગરશી’, ‘ડુંગરશી’ ! આવી સ્થિતિ ! કેવળજ્ઞાન કોને કહેવું, બાપુ ! આ..હા...! અરે...! એ ખાટલે હોય નહિ, લૂગડાં હોય નહિ. અને કેવળજ્ઞાન થશે તો હું તને કહીશ. આવી વાત આવી છે બહાર. આહા..હા...! આવી વાત બહાર આવી છે, હવે સાચી-ખોટી કેટલી છે (કોણ જાણે) ? અહીં કાને આવી છે. આહા..હા...! ક્યાંક લખાણમાંય છે, ક્યાંક લખાણ છે. આહા..હા...! અરે... બાપા ! હજી મુનિપણું કોને કહેવું ? ભાઈ !

આ..હા..હા...! જેને ત્રણ કષાયનો નાશ (થયો છે), સ્વસંવેદન પ્રચુર આનંદનું વેદન (પ્રગટ થયું છે) અને જેની દશા નગ્ન, વસ્ત્રનો ટૂકડોય ન હોય, ભાઈ ! આહા..હા...! એને બાયડી, છોકરા, મકાન તો ક્યાં હતા ? એ મુનિદશા બાપુ ! એ કોઈ અલૌકિક છે ! જૈનદર્શનની મુનિદશા ! આ..હા..હા...! જેને અંતર સ્વસંવેદન, આનંદનું પ્રચુર વેદન (હોય), અતીન્દ્રિય આનંદના ઉભરા... ઉભરા આવે ! અતીન્દ્રિય આનંદના અંદર ઉત્સાહ, ઉભરા આવે અંદરથી !! આ..હા..હા...! એને જ્યાં નગ્નદશા હોય એને આવું થાય. વસ્ત્રવાળો હોય એને આવી દશા હોય નહિ. આહા..હા...! તો વળી ખાટલે સૂતા કેવળજ્ઞાન થાય ?

મુમુક્ષુ :- ‘મરુદેવી’ માતાને હાથીના હોદે કેવળજ્ઞાન થયું એમ તો કહેવાય છે.

ઉત્તર :- હાથીના હોદે કેવળજ્ઞાન બધી ખોટી વાત. એ વળી શ્વેતાંબર કહે છે. ‘મરુદેવી’ હાથીના હોદે દર્શન કરવા જતા હતા, ત્યાં માથે કેવળ થઈ ગયું, માથે મોક્ષ થઈ ગયા. આહા..હા...! આહા..હા...! બાપુ ! એમ ન ચાલે, ભાઈ ! સ્ત્રીનો દેહ હોય એને તો પાંચમા ગુણસ્થાન ઉપર ન આવે, મુનિપણું ન આવે, ભાઈ ! આ તો પદાર્થની વ્યવસ્થા એવી છે. ભગવાને કરી છે નહિ, જેમ છે તેમ કહી છે. આહા..હા...!

અહીં કહે છે, ‘(અબુદ્ધિપૂર્વક પરિણામને પ્રત્યક્ષ જ્ઞાની જાણે છે...)’ પોતાને જાણવામાં ન આવે એમ કહે છે. ‘(તેમના અવિનાભાવી ચિહ્ન વડે તેઓ અનુમાનથી પણ જણાય છે).’ બીજાને પણ જણાય. સૂક્ષ્મ છે (એટલે) પોતાને ભલે જાણવામાં ન આવે. એને અહીંયાં મોહના ઉદયથી થતા અબુદ્ધિપૂર્વક કહેવામાં આવ્યા છે અને મન દ્વારા બુદ્ધિપૂર્વક રાગાદિ થાય તેને પોતે પણ જાણી શકે, એનું અવલંબન બાહ્ય વિષયનું હોય છે અને તેને જાણતા બીજાને પણ અનુમાનથી જાણી શકાય, બીજા પણ અનુમાનથી એને જાણે. એને બુદ્ધિપૂર્વક રાગ કહે છે અને આ અબુદ્ધિપૂર્વક રાગ પોતાને ન જણાય અને બીજાને પણ ન જણાય. પ્રત્યક્ષ કેવળી જાણે અને બીજા અનુમાનથી જાણે. એને અબુદ્ધિપૂર્વક કહે છે.

મુમુક્ષુ :- સાતમા ગુણસ્થાનથી દસમા ગુણસ્થાન સુધી અબુદ્ધિપૂર્વક છે.

ઉત્તર :- પછી અબુદ્ધિપૂર્વક છે. એ અહીં વાત નથી, એ વાત અહીં નથી. અહીં તો નીચલા દરજ્જામાં બુદ્ધિપૂર્વક અને અબુદ્ધિપૂર્વકની વાત છે, ઓલી વાત અહીં નથી. ઓલી તો સાતમા પછી અબુદ્ધિપૂર્વક છે ઈ અહીં વાત નથી. અહીં તો નીચલા દરજ્જામાં પણ રુચિપૂર્વક જે હોય, પોતાને જણાય. જ્ઞાનીને રુચિપૂર્વક ન હોય પણ પોતાને જણાય અને બીજા પણ અનુમાનથી જાણી શકે અને એનું અવલંબન પર તરફ જાય. (એવા) રાગને બુદ્ધિપૂર્વક કહેવાય. અને જે રાગને સૂક્ષ્મપણે મન દ્વારા નથી અને મન દ્વારા સ્થૂળપણું નથી દેખાતું. એથી તેને મોહના ઉદયથી થયેલું (કહેવામાં આવ્યું). પ્રત્યક્ષ કેવળી જાણે અને બીજા અનુમાનથી પણ જાણે. છે ને ? ‘(અનુમાનથી (પણ) જણાય...)’ એને અહીંયાં અબુદ્ધિપૂર્વક કહે છે. પેલું (સાતમાથી દસમા ગુણસ્થાનના) અબુદ્ધિપૂર્વકની વાત અત્યારે નથી. આ..હા...!

પહેલા આમાં આવ્યું હતું. બુદ્ધિપૂર્વક, નહિ ? પહેલા આવ્યું હતું, જુઓ ! ‘રાગાદિ પરિણામ ઇચ્છા સહિત થાય તે બુદ્ધિપૂર્વક છે...’ એ (વાત) અહીં પહેલી આવી હતી. ‘અને જે રાગાદિપરિણામ ઇચ્છા વિના પરનિમિત્તની બળજોરીથી થાય તે અબુદ્ધિપૂર્વક છે.’ એમ આવ્યું હતું. એ જુદું, આ જુદું, પેલું જુદું. આ..હા...! ધીમે ધીમે સમજવાની વાત છે, બાપા ! આ..હા...! આ તો વીતરાગમાર્ગ છે, સૂક્ષ્મ માર્ગ છે. આ..હા...! ભગવાનઆત્મા જ સૂક્ષ્મ છે ને ! આ..હા...!

એટલે ગ્રંથકારની અપેક્ષાથી રાગાદિપરિણામ બુદ્ધિપૂર્વક થાય અને અબુદ્ધિપૂર્વક થાય

એટલી વાત ત્યાં લીધી. અને ટીકાકાર વાત નાખતા (કહે છે), બુદ્ધિપૂર્વક નામ એના ખ્યાલમાં આવે, મનનું જોડાણ હોય, બીજા પણ જાણી શકે એને બુદ્ધિપૂર્વક કહે. અને અહીંયાં મનમાં જોડાણ નથી, ખ્યાલમાં આવ્યું (કે) જોડાણ નથી તેથી મોહના ઉદયથી થયું, પોતાને પણ જણાય નહિ, પ્રત્યક્ષ કેવળી જાણી શકે (એમ કહ્યું).

(અનુષ્ટુભ)

સર્વસ્યામેવ જીવન્ત્યાં દ્રવ્યપ્રત્યયસન્તતૌ ।

કુતો નિરાસ્રવો જ્ઞાની નિત્યમેવેતિ ચેન્મતિઃ ।।૧૧૭ ।।

હવે શિષ્યની આશંકાનો શ્લોક કહે છે :-

શ્લોકાર્થ :- ‘[સર્વસ્યામ્ એવ દ્રવ્યપ્રત્યયસન્તતૌ જીવન્ત્યાં] જ્ઞાનીને સમસ્ત દ્રવ્યાસ્રવની સંતતિ વિદ્યમાન હોવા છતાં [જ્ઞાની] જ્ઞાની [નિત્યમ્ એવ] સદાય [નિરાસ્રવઃ] નિરાસ્રવ છે [કુતઃ] એમ શા કારણે કહ્યું ?’ - [इति चेत् मतिः] એમ જો તારી બુદ્ધિ છે (અર્થાત્ જો તને એવી આશંકા થાય છે) તો હવે તેનો ઉત્તર કહેવામાં આવે છે. ૧૧૭.

શ્લોક ૧૧૭ ઉપર પ્રવચન

‘હવે શિષ્યની આશંકાનો શ્લોક કહે છે :-’ ૧૧૭.

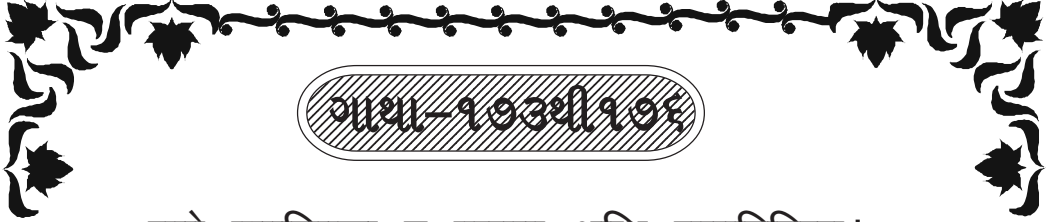
સર્વસ્યામેવ જીવન્ત્યાં દ્રવ્યપ્રત્યયસન્તતૌ ।

કુતો નિરાસ્રવો જ્ઞાની નિત્યમેવેતિ ચેન્મતિઃ ।।૧૧૭ ।।

આ..હા...! શું કહે છે ? [સર્વસ્યામ્ એવ દ્રવ્યપ્રત્યયસન્તતૌ જીવન્ત્યાં] ‘જ્ઞાનીને સમસ્ત દ્રવ્યાસ્રવની સંતતિ વિદ્યમાન હોવા છતાં...’ આહા..હા...! શંકાકાર પૂછે છે. આશંકા, હોં ! આશંકા છે, હોં ! શંકા નહિ. તમે કહો છો એ ખોટું છે એમ નહિ પણ મને સમજાતું નથી. શું કહો છો તમે આ ? ધર્મીને સમસ્ત દ્રવ્યાસ્રવની સંતતિ જીવતી છે. છે ને ? ‘જીવન્ત્યાં’ વિદ્યમાન છે. ‘જીવન્ત્યાં’ એટલે વિદ્યમાન છે. સમક્રિતી - જ્ઞાનીને પણ હજી આઠ કર્મ છે, આયુષ્ય સહિત (છે), એ જીવતા આઠ કર્મ (છે). જીવતા એટલે વિદ્યમાન છે અને

તમે કહો છો કે એને બંધન નથી અને આસ્રવ નથી. આ શું કહો છો ? આહા..હા...!
એવી વાતું, બાપુ ! ઝીણું બહુ.

[સર્વસ્યામ્ એવ દ્રવ્યપ્રત્યયસંતતૌ જીવન્ત્યાં] ધર્મી જીવ - ક્ષાયિક સમક્રિતી હોય તોય એને 'સમસ્ત દ્રવ્યાસ્રવની સંતતિ...' પરંપરા અંદર વિદ્યમાન છે. એમ હોવા છતાં 'જ્ઞાની...' [નિત્યમ્ એવ] 'સદાય...' આ..હા..હા...! સદાય નિરાસ્રવ છે ? અંદર એને આઠ કર્મ જીવતા બિરાજે છે. આહા..હા...! નવા (કર્મ) બંધાય છે, રાગ થાય છે, પૂર્વના કર્મ છે, નવા પણ આવે છે. આવું બધું હોય છતાં તમે પ્રભુ ! આહા..હા...! 'જ્ઞાની સદાય નિરાસ્રવ છે એમ શા કારણે કહ્યું ?' [इति चेत् मतिः] 'એમ જો તારી બુદ્ધિ...' હોય, આ રીતે તને સમજવા માટે આશંકા હોય, 'અર્થાત્ જો તને એવી આશંકા થાય છે) તો હવે તેનો ઉત્તર કહેવામાં આવે છે.'

ગાથા-૧૭૩થી૧૭૬

સલ્વે પુલ્વણિબદ્ધા દુ પચ્ચયા અત્થિ સમ્માદિટ્ઠિસ્સ ।
 ઉવઓગપ્પાઓગં બંધંતે કમ્મભાવેણ ॥૧૭૩॥
 હોદૂળ ણિરુવભોજ્જા તહ બંધદિ જહ હવંતિ ઉવભોજ્જા ।
 સત્તઢ્ઢવિહા ભૂદા ણાણાવરણાદિભાવેહિં ॥૧૭૪॥
 સંતા દુ ણિરુવભોજ્જા બાલા ઇત્થી જહેહ પુરિસસ્સ ।
 બંધદિ તે ઉવભોજ્જે તરુણી ઇત્થી જહ ણરસ્સ ॥૧૭૫॥
 એદેણ કારણેણ દુ સમ્માદિટ્ઠી અબંધગો ભણિદો ।
 આસવભાવાભાવે ણ પચ્ચયા બંધગા ભણિદા ॥૧૭૬॥
 સર્વે પૂર્વનિબદ્ધાસ્તુ પ્રત્યયાઃ સન્તિ સમ્યગ્દૃષ્ટેઃ ।
 ઉપયોગપ્રાયોગ્યં બન્ધાતિ કર્મભાવેન ॥૧૭૩॥
 ભૂત્વા નિરુપભોગ્યાનિ તથા બન્ધાતિ યથા ભવન્ત્યુપભોગ્યાનિ ।
 સપ્તાષ્ટવિધાનિ ભૂતાનિ જ્ઞાનાવરણાદિભાવૈઃ ॥૧૭૪॥
 સન્તિ તુ નિરુપભોગ્યાનિ બાલા સ્ત્રી યથેહ પુરુષસ્ય ।
 બન્ધાતિ તાનિ ઉપભોગ્યાનિ તરુણી સ્ત્રી યથા નરસ્ય ॥૧૭૫॥
 એતેન કારણેન તુ સમ્યગ્દૃષ્ટિરબન્ધકો ભણિતઃ ।
 આસ્રવભાવાભાવે ન પ્રત્યયા બન્ધકા ભણિતાઃ ॥૧૭૬॥

યતઃ સદવસ્થાયાં તદાત્વપરિણીતબાલસ્ત્રીવત્ પૂર્વમનુપભોગ્યત્વેઽપિ વિપાકાવસ્થાયાં પ્રાપ્તયૌવનપૂર્વપરિણતીસ્ત્રીવત્ ઉપભોગ્યત્વાત્ ઉપયોગપ્રાયોગ્યં પુદ્ગલકર્મદ્રવ્યપ્રત્યયાઃ સન્તોઽપિ કર્મોદયકાર્યજીવભાવસદ્ભાવાદેવ બન્ધતિ । તતો જ્ઞાનિનો યદિ દ્રવ્યપ્રત્યયાઃ પૂર્વબદ્ધાઃ સન્તિ, સન્તુઃ તથાપિ સ તુ નિરાસ્રવ એવ, કર્મોદયકાર્યસ્ય રાગદ્વેષમોહરૂપસ્યાસ્રવભાવસ્યાભાવે દ્રવ્યપ્રત્યયાનામબન્ધહેતુત્વાત્ ।

હવે, પૂર્વોક્ત આશંકાના ઉત્તરની ગાથા કહે છે :-

જે સર્વ પૂર્વનિબદ્ધ પ્રત્યય વર્તતા સુદૃષ્ટિને,

ઉપયોગને પ્રાયોગ્ય બંધન કર્મભાવ વડે કરે. ૧૭૩.

અણભોગ્ય બની ઉપભોગ્ય જે રીત થાય તે રીત બાંધતા,

જ્ઞાનાવરણ ઈત્યાદિ કર્મો સપ્ત-અષ્ટ પ્રકારનાં. ૧૭૪.

સત્તા વિષે તે નિરુપભોગ્ય જ, બાળ સ્ત્રી જ્યમ પુરુષને;

ઉપભોગ્ય બનતાં તેહ બાંધે, યુવતી જેમ પુરુષને. ૧૭૫.

આ કારણે સમ્યક્ત્વસંયુત જીવ અણબંધક કહ્યા,

આસ્રવભાવઅભાવમાં નહિ પ્રત્યયો બંધક કહ્યા. ૧૭૬.

ગાથાર્થ :- [સમ્યગ્દૃષ્ટેઃ] સમ્યગ્દૃષ્ટિને [સર્વો] બધા [પૂર્વનિબદ્ધાઃ] તુ પૂર્વે બંધાયેલા [પ્રત્યયાઃ] પ્રત્યયો (દ્રવ્ય આસ્રવો) [સન્તિ] સત્તારૂપે મોજૂદ છે તેઓ [ઉપયોગપ્રાયોગ્યં] ઉપયોગના પ્રયોગ અનુસાર, [કર્મભાવેન] કર્મભાવ વડે (-રાગાદિક વડે) નવો બંધ કરે છે. તે પ્રત્યયો, [નિરુપભોગ્યાનિ] નિરુપભોગ્ય [ભૂત્વા] રહીને પછી [યથા] જે રીતે [ઉપભોગ્યાનિ] ઉપભોગ્ય [ભવન્તિ] થાય છે [તથા] તે રીતે, [જ્ઞાનાવરણાદિભાવૈઃ] જ્ઞાનાવરણાદિ ભાવે [સપ્તાષ્ટવિદ્યાનિ ભૂતાનિ] સપ્ત-અષ્ટ પ્રકારનાં થયેલાં એવા કર્મોને [બધ્નાતિ] બાંધે છે. [સન્તિ] તુ સત્તા-અવસ્થામાં તેઓ [નિરુપભોગ્યાનિ] નિરુપભોગ્ય છે અર્થાત્ ભોગવવાયોગ્ય નથી - [યથા] જેમ [ઇહ] જગતમાં [બાલા સ્ત્રી] બાળ સ્ત્રી [પુરુષસ્યા] પુરુષને નિરુપભોગ્ય છે તેમ; [તાનિ] તેઓ [ઉપભોગ્યાનિ] ઉપભોગ્ય અર્થાત્ ભોગવવાયોગ્ય થતાં [બધ્નાતિ] બંધન કરે છે - [યથા] જેમ [તરુણી સ્ત્રી] તરુણ સ્ત્રી [નરસ્યા] નરને બાંધે છે તેમ. [એતેન તુ કારણેન] આ કારણથી [સમ્યગ્દૃષ્ટિઃ] સમ્યગ્દૃષ્ટિને [અબન્ધકઃ] અબંધક [મણિતઃ] કહ્યો છે, કારણ કે [આસ્રવભાવાભાવે] આસ્રવભાવના અભાવમાં [પ્રત્યયાઃ] પ્રત્યયોને [બન્ધકાઃ] (કર્મના) બંધક [ન મણિતાઃ] કહ્યા નથી.

ટીકા :- જેમ પ્રથમ તો તત્કાળની પરણેલી બાળ સ્ત્રી અનુપભોગ્ય છે પરંતુ યૌવનને પામેલી એવી તે પહેલાંની પરણેલી સ્ત્રી યૌવન-અવસ્થામાં ઉપભોગ્ય થાય છે અને જે રીતે

ઉપભોગ્ય થાય તે અનુસારે, પુરુષના રાગભાવને લીધે જ, પુરુષને બંધન કરે છે – વશ કરે છે, તેવી રીતે જેઓ પ્રથમ તો સત્તા-અવસ્થામાં અનુપભોગ્ય છે પરંતુ વિપાક-અવસ્થામાં ઉપભોગ્યોગ્ય થાય છે એવા પુદ્ગલકર્મરૂપ દ્રવ્યપ્રત્યયો હોવા છતાં તેઓ જે રીતે ઉપભોગ્ય થાય તે અનુસારે અર્થાત્ ઉપયોગના પ્રયોગ અનુસારે કર્મોદયના કાર્યરૂપ જીવભાવના સદ્ભાવને લીધે જ, બંધન કરે છે. માટે જ્ઞાનીને જો પૂર્વબદ્ધ દ્રવ્યપ્રત્યયો વિદ્યમાન છે, તો ભલે હો; તથાપિ તે (જ્ઞાની) તો નિરાસ્રવ જ છે, કારણ કે કર્મોદયનું કાર્ય જે રાગદ્વેષમોહરૂપ આસ્રવભાવ તેના અભાવમાં દ્રવ્યપ્રત્યયો બંધનાં કારણ નથી. (જેમ પુરુષને રાગભાવ હોય તો જ જુવાની પામેલી સ્ત્રી તેને વશ કરી શકે છે તેમ જીવને આસ્રવભાવ હોય તો જ ઉદયપ્રાપ્ત દ્રવ્યપ્રત્યયો નવો બંધ કરી શકે છે).

ભાવાર્થ :- દ્રવ્યાસ્રવો ઉદયને અને જીવના રાગદ્વેષમોહભાવોને નિમિત્ત-નૈમિત્તિકભાવ છે. દ્રવ્યાસ્રવોના ઉદય વિના જીવને આસ્રવભાવ થઈ શકે નહિ અને તેથી બંધ પણ થઈ શકે નહિ. દ્રવ્યાસ્રવોનો ઉદય થતાં જીવ જે પ્રકારે તેમાં જોડાય અર્થાત્ જે પ્રકારે તેને ભાવાસ્રવ થાય તે પ્રકારે દ્રવ્યાસ્રવો નવીન બંધનાં કારણ થાય છે. જીવ ભાવાસ્રવ ન કરે તો તેને નવો બંધ થતો નથી.

સમ્યગ્દષ્ટિને મિથ્યાત્વનો અને અનંતાનુબંધી કષાયનો ઉદય નહિ હોવાથી તેને તે પ્રકારના ભાવાસ્રવો તો થતા જ નથી અને મિથ્યાત્વ તેમ જ અનંતાનુબંધી કષાય સંબંધી બંધ પણ થતો નથી. (ક્ષાયિક સમ્યગ્દષ્ટિને સત્તામાંથી મિથ્યાત્વનો ક્ષય થતી વખતે જ અનંતાનુબંધી કષાયનો તથા તે સંબંધી અવિરતિ અને યોગભાવનો પણ ક્ષય થઈ ગયો હોય છે તેથી તેને તે પ્રકારનો બંધ થતો નથી; ઔપશમિક સમ્યગ્દષ્ટિને મિથ્યાત્વ તેમ જ અનંતાનુબંધી કષાયો માત્ર ઉપશમમાં-સત્તામાં-જ હોવાથી સત્તામાં રહેલું દ્રવ્ય ઉદયમાં આવ્યા વિના તે પ્રકારના બંધનું કારણ થતું નથી; અને ક્ષાયોપશમિક સમ્યગ્દષ્ટિને પણ સમ્યક્ત્વમોહનીય સિવાયની છ પ્રકૃતિઓ વિપાક-ઉદયમાં આવતી નથી તેથી તે પ્રકારનો બંધ થતો નથી).

અવિરત સમ્યગ્દષ્ટિ વગેરેને જે ચારિત્રમોહનો ઉદય વર્તે છે તેમાં જે પ્રકારે જીવ જોડાય છે તે પ્રકારે તેને નવો બંધ થાય છે; તેથી ગુણસ્થાનના વર્ણનમાં અવિરતસમ્યગ્દષ્ટિ આદિ ગુણસ્થાનોએ અમુક અમુક પ્રકૃતિનો બંધ કહ્યો છે. પરંતુ આ બંધ અલ્પ હોવાથી તેને સામાન્ય સંસારની અપેક્ષાએ બંધમાં ગણવામાં આવતો નથી. સમ્યગ્દષ્ટિ ચારિત્રમોહના ઉદયમાં સ્વામિત્વભાવે તો જોડાતો જ નથી. માત્ર અસ્થિરતારૂપે જોડાય છે; અને અસ્થિરતારૂપે જોડાણ તે નિશ્ચયદષ્ટિમાં જોડાણ જ નથી. માટે સમ્યગ્દષ્ટિને રાગદ્વેષમોહનો અભાવ કહેવામાં આવ્યો છે. જ્યાં સુધી કર્મનું સ્વામીપણું રાખીને કર્મના ઉદયમાં જીવ પરિણમે છે ત્યાં સુધી જ જીવ કર્મનો કર્તા છે; ઉદયનો જ્ઞાતાદષ્ટા થઈને પરના નિમિત્તથી માત્ર અસ્થિરતારૂપે પરિણમે

ત્યારે કર્તા નથી, જ્ઞાતા જ છે. આ અપેક્ષાએ, સમ્યગ્દષ્ટિ થયા પછી ચારિત્રમોહના ઉદયરૂપ પરિણમવા છતાં તેને જ્ઞાની અને અબંધક કહેવામાં આવ્યો છે. જ્યાં સુધી મિથ્યાત્વનો ઉદય છે અને તેમાં જોડાઈને જીવ રાગદ્વેષમોહભાવે પરિણમે છે ત્યાં સુધી જ તેને અજ્ઞાની અને બંધક કહેવામાં આવે છે. જ્ઞાની-અજ્ઞાનીનો અને બંધ-અબંધનો આ વિશેષ જાણવો. વળી શુદ્ધ સ્વરૂપમાં લીન રહેવાના અભ્યાસ દ્વારા કેવળજ્ઞાન પ્રગટવાથી જ્યારે જીવ સાક્ષાત્ સંપૂર્ણજ્ઞાની થાય છે ત્યારે તો તે સર્વથા નિરાસ્રવ થઈ જાય છે એમ પહેલાં કહેવાઈ ગયું છે.

ગાથા ૧૭૩ થી ૧૭૬ ઉપર પ્રવચન

ગાથા. ચાર છે ને ગાથા ?

સવ્વે પુવ્વણિબદ્ધા દુ પચ્ચયા અત્થિ સમ્માદિટ્ઠિસ્સા ।

ઉવઓગપ્પાઓગં બંધંતે કમ્મભાવેણ ॥૧૭૩ ॥

હોદૂળ ધિરુવમ્મોજ્જા તહ બંધદિ જહ હવંતિ ઉવમ્મોજ્જા ।

સત્તઠ્ઠવિહા મૂદા ણાણાવરણાદિભાવેહિં ॥૧૭૪ ॥

સંતા દુ ધિરુવમ્મોજ્જા બાલા ઇત્થી જહેહ પુરિસસ્સા ।

બંધદિ તે ઉવમ્મોજ્જે તરુણી ઇત્થી જહ ણરસ્સા ॥૧૭૫ ॥

એદેણ કારણેણ દુ સમ્માદિટ્ઠી અબંધગો મ્મણિટ્ઠી ।

આસવભાવાભાવે ણ પચ્ચયા બંધગા મ્મણિદા ॥૧૭૬ ॥

જે સર્વ પૂર્વનિબદ્ધ પ્રત્યય વર્તતા સુદષ્ટિને,

ઉપયોગને પ્રાયોગ્ય બંધન કર્મભાવ વડે કરે. ૧૭૩.

અણભોગ્ય બની ઉપભોગ્ય જે રીત થાય તે રીત બાંધતા,

જ્ઞાનાવરણ ઈત્યાદિ કર્મો સપ્ત-અષ્ટ પ્રકારનાં. ૧૭૪.

સત્તા વિષે તે નિરુપભોગ્ય જ, બાળ સ્ત્રી જ્યમ પુરુષને;

ઉપભોગ્ય બનતાં તેહ બાંધે, યુવતી જેમ પુરુષને. ૧૭૫.

આ કારણે સમ્યક્ત્વસંયુત જીવ અણબંધક કહ્યા,

આસરવભાવઅભાવમાં નહિ પ્રત્યયો બંધક કહ્યા. ૧૭૬.

આ..હા..હા...! ટીકા :- ‘જેમ પ્રથમ તો તત્કાળની પરણેલી બાળ સ્ત્રી અનુપભોગ્ય છે...’ પરણ્યો હોય પણ છોડી દસ વર્ષની કે અગિયાર વર્ષની કે આઠ વર્ષની હોય તે અણભોગ્ય છે. ‘પરંતુ યૌવનને પામેલી એવી...’ એ જ્યારે યુવાન થાય ‘તે પહેલાંની પરણેલી સ્ત્રી યૌવન-અવસ્થામાં ઉપભોગ્ય થાય છે...’ દૃષ્ટાંત (કહે છે). ‘અને જે રીતે ઉપભોગ્ય થાય...’ જે રીતે વર્તમાનમાં ઉપભોગ્ય થાય ‘તે અનુસારે, પુરુષના રાગભાવને લીધે જ, પુરુષને બંધન કરે છે-’ આ..હા..હા...! ‘વશ કરે છે.’ આ દૃષ્ટાંત.

‘તેવી રીતે જેઓ પ્રથમ તો સંસાર-અવસ્થામાં અનુપભોગ્ય છે...’ ધર્મીને સત્તામાં પડેલા કર્મો એ કંઈ ભોગ્ય નથી, પડ્યા છે. આ..હા...! ‘સત્તા-અવસ્થામાં અનુપભોગ્ય છે પરંતુ વિપાક-અવસ્થામાં ઉપભોગ્યોગ્ય થાય છે...’ એ કર્મનો ઉદય જ્યારે વિપાક આવે ત્યારે તે ઉપભોગ થાય છે. આ..હા...! ‘એવા પુદ્ગલકર્મરૂપ દ્રવ્યપ્રત્યયો...’ જડકર્મનો ઉદય હોવા છતાં... આ..હા..હા...! ‘તેઓ ઉપયોગના પ્રયોગ અનુસારે...’ એ જે પ્રમાણે વર્તમાન પુરુષાર્થથી જોડાય તે અનુસારે. આ..હા...! ‘ઉપયોગના પ્રયોગ અનુસારે...’ વર્તમાન ઉપયોગ અનુસાર. કર્મ સત્તા(માં) પડ્યું છે એ કાંઈ નહિ. એનો ઉદય આવે ત્યારે પણ વર્તમાન પુરુષાર્થથી જેટલો જોડાય તેટલું તેને બંધન છે. સમજાણું કાંઈ ? આહા..હા...!

‘કર્મોદયના કાર્યરૂપ જીવભાવના સદ્ભાવને લીધે જ,...’ કર્મના ઉદયના કાર્યમાં જો જીવભાવનો સદ્ભાવ હોય, ભેગું જોડાણ હોય તો ‘બંધન કરે છે.’ શું કહ્યું ઈ ? જ્ઞાનીને સત્તામાં કર્મ પડ્યા હતા એ તો કંઈ ભોગ્ય નથી. ઉદયમાં આવે ત્યારે વર્તમાનમાં જેટલો જે જાતનો પોતાને ઉપયોગ જોડાય તે પ્રમાણે બંધન થાય. હવે, જ્ઞાનીનો ઉપયોગ સમ્યગ્દર્શન સહિતનો છે. આ..હા...! આહા..હા...! છે ?

‘કર્મોદયના કાર્યરૂપ જીવભાવ...’ (એટલે કે) વિકારી ભાવ. એના સદ્ભાવને લીધે જ બંધન કરે. ‘માટે જ્ઞાનીને જો પૂર્વબદ્ધ દ્રવ્યપ્રત્યયો વિદ્યમાન છે,...’ ધર્મીને પૂર્વે બંધાયેલા મિથ્યાત્વથી બાંધ્યા હતા તે કર્મો પડ્યા છે ‘તો ભલે હો; તથાપિ તે (જ્ઞાની) તો નિરાસ્રવ જ છે,...’ પૂર્વના કર્મની અપેક્ષાએ પણ, તે પડેલા છે એ અપેક્ષાએ નિરાસ્રવ છે. ‘કારણ કે કર્મોદયનું કાર્ય જે રાગદ્વેષમોહરૂપ આસ્રવભાવ તેના અભાવમાં દ્રવ્યપ્રત્યયો બંધનાં કારણ નથી.’ એ કર્મના ઉદયનું કાર્ય વર્તમાન રાગ-દ્વેષ-મોહ થાય તો આસ્રવ (થાય) પણ એ ‘આસ્રવભાવ તેના અભાવમાં દ્રવ્યપ્રત્યયો બંધનાં કારણ નથી.’ ધર્મીને એ (કર્મનો) ઉદય આવે પણ એને રાગ-દ્વેષ થતો જ નથી, કહે છે. એમાં એનું જોડાણ જ નથી. આ..હા..હા...! આ તો સમકિતી છે એના જ્ઞાનનું જોડાણ તો આત્મા સાથે છે. આહા..હા...! સમજાણું કાંઈ ? ‘દ્રવ્યપ્રત્યયો બંધનાં કારણ નથી.’ જડ પડેલા કર્મો કોઈ બંધના કારણ નથી. વર્તમાનમાં ઉદય આવે ત્યારે જેટલો પોતે એ બાજુમાં જોડાય તો એને ભાવ થાય.

‘જેમ પુરુષને રાગભાવ હોય તો જ જુવાની પામેલી સ્ત્રી તેને વશ કરી શકે છે તેમ

જીવને આસ્રવભાવ હોય તો જ ઉદયપ્રાપ્ત દ્રવ્યપ્રત્યયો નવો બંધ કરી શકે છે.’ નવા ભાવ કરે, જૂના કર્મ પડ્યા હોય, નવા ભાવ કરે તો બંધનનું કારણ થાય. જૂના કર્મ પડ્યા (છે) માટે એને બંધનનું કારણ થાય એમ નથી. આ..હા...! વર્તમાનમાં એની દશા જડકર્મની સાથમાં ઉદય આવે ત્યારે જેટલા પ્રમાણમાં વર્તમાનમાં જોડાય, જોડાણ સ્વભાવ તરફ તો છે જ, (છતાં) આમ (ઉદયમાં) જોડાય તેટલા પ્રમાણમાં (બંધન) થાય. આ તો સમક્રિતીનું જોડાણ તો આત્મા સાથે છે. સમજાણું કાંઈ ? થોડું જોડાણ છે. છતાં તેને અહીંયાં આસ્રવ અને બંધનરહિત કહેવામાં આવ્યો છે. આહા..હા...! એ મિથ્યાત્વ અને અનંતાનુબંધીની અપેક્ષાએ છે, હોં ! એ ખુલાસો કરશે. આહા..હા...!

(ભાવાર્થ) ‘દ્રવ્યાસ્રવોના ઉદયને અને જીવના રાગદ્વેષમોહભાવોને નિમિત્ત-નૈમિત્તિકભાવ છે.’ શું કીધું ઈ ? જૂના જડ કર્મ છે નિમિત્ત અને નવા વર્તમાન રાગ-દ્વેષ થાય એ નૈમિત્તિક. એ રાગ-દ્વેષ કરે તો ઓલાને નિમિત્ત કહેવામાં આવે. ‘દ્રવ્યાસ્રવોના ઉદય વિના જીવને આસ્રવભાવ થઈ શકે નહિ...’ એકલા નિમિત્ત વિના સ્વભાવમાં એકલો આશ્રવ થઈ શકે નહિ. એટલું અહીં આસ્રવ સિદ્ધ કરવું છે ને ! ‘જીવને આસ્રવભાવ થઈ શકે નહિ અને તેથી બંધ પણ થઈ શકે નહિ. દ્રવ્યાસ્રવોનો ઉદય થતાં જીવ જે પ્રકારે તેમાં જોડાય અર્થાત્ જે પ્રકારે તેને ભાવાસ્રવ થાય તે પ્રકારે દ્રવ્યાસ્રવો નવીન બંધનાં કારણ થાય છે. જીવ ભાવાસ્રવ ન કરે તો તેને નવો બંધ થતો નથી.’ કર્મનો ઉદય આવ્યો માટે બંધન થાય એમેય નથી. આહા..હા...! પોતાના જોડાણમાંથી છૂટીને એમાં જેટલું જોડાણ કરે, એટલું એને નવું બંધન થાય. વિશેષ કહેશે... (શ્રોતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ !)